

hogy semmi köze sincs a latin *chartea*-ból származó „membrana, hant, pergament” jelentésű *hártya* szavunkhoz, hanem inkább a szintén térszíni formát jelölő *hát* szóval függ össze. A kecskeméti szőlősgazdák u. i. a MFLsz. tanúsága szerint nem a *szőlőhártya*-ról beszélnek, hanem a *szőlőhátja*-ról (ejtsd *szőlőháttya*) és a szőlőtőkék mellett két oldalról kikapált és hosszan elnyúló feldombozott földet értik rajta, vagyis olyasféle földemelkedést, melyet más vonatkozásban is *hát*-nak szokás nevezni (v. ö. *árokhat, hegyhat, mezőhat; Tiszahát, Szamoshat; Ellepi a rónák dombjait és hátját* (Arany), *Másnak zöldell a domb hátja* (u. a.), v. ö. még Györffy Föld és Ember I. évf. A *szőlő hát*-ját egyébként ismeri *Melius Péter* is, mert Herbariumában (1578) azt mondja valamelyik növényről,

hogy: „Terem a *szőlőc hataiban* és mesdyén“ (Ny. Sz.). Feltűnő, hogy a nagykorösi nyelvjárásban a *háttya* (valószínűleg < *szőlőháttya*) a. m. összetört szőlő. (Ny. F. LVIII, 42). Ha ez az értelmezés nem félreértésen alapul, akkor ez a *háttya* csak a szőlőbogyó bőrmemű héját jelentő *háttya* szóból származhatik. Könnyen meglehet azonban, hogy ebben az esetben is a szőlőművelésnek fentebb említett térszíni formájával van dolgunk, melyet csak a nem eléggé tájékozott közlő magyarázott másként, és akkor a *háttya* itt is *szőlőhátja* volna.

Ebbe a *szőlőhátja* > *szőlőháttya* szóba aztán az *r* hang alkalmassint a köznyelvi *hártya* hatása folytán került bele. A *szőlőhártya*-ból pedig jelentéstapadással vált ki a vele azonos jelentésű *hártya* szó. S mivel ez utóbbiról most már a nyelvészem kívül senki sem veszi észre, hogy egykor egy birtokos összetétel jelölt utótagja volt (*szőlőhát-ja*), ennélfogva zavartalanul fölveheti újra a már egyszer elhomályosult 3. szem. birtokos személyragot (*szőlőhártya-ja*).

Csefkó Gyula.

Mégegyszer Kecskemét.

A *Népünk és Nyelvünk* 1929: 38. lapján fentírt helynévről közölt magyarázatomat a *Magyar Nyelv* levélszekrényében (XXV: 80) P. D. szövéteszi.

Am azt a megjegyzését illeti, hogy a *m t, megy* szóról *Hornyikkal* kapcsolatban általam mondottakba beleolvasható az, hogy arról ő is adott olyasféle magyarázatot mint *Hornyik* (ill. *Czuczor*), félreértésen alapul. Ezt én egyáltalán nem állítottam, sőt egyenesen azt mondtam, hogy *Kecskemétről* adott véleménye csak félig elégíthet ki bennünket. Annnyiban t. i., hogy az előtagot már *Hornyik* helyesen magyarázta. Ha a másik tagról, a névtörténeti igazoláson kívül, etimológiát is adott volna, azt minden bizonnyal kötelességszerűen megemlítettem volna. Ez úgy hiszem fölment a fenti vád alól, még ha egyébként nem világosan fejeztem volna is ki magamat.

Írásának második felében, ha jól értem, az foglaltatik, hogy az előbb magára vonatkoztatott vádat most az én fejemre olvassa, mondván, hogy *Czuczor* koramult módszerét követem és jelen próbálgatásomban ma is az ő fölfogását hirdetem.

Ki kell jelentenem, hogy *Kecskemét*-ről adott magyarázatomban egyáltalán nem *Czuczor* nyomán jártam (bár néha még neki is van igaza,

l.: *M. Ny.* XIX: 142 és XXIV: 345), s nem fogy a csodám, hogy *P. D.* ezt állítja rólam.

Hivatkozott cikkében (*M. Ny.* XXIII.) ezt mondja: „Kecskemét nevében bátran kereshetjük a kecskét, amit különben a város címere is mutat (!)“.

Ezzel szemben én kétféle megfontolás, és szerintem idevonható példák alapján azt mondom, hogy a *kecske* itt nem köznévi, hanem tulajdonnév. (Ez tehát új állítás. Hogy igaz-e, más kérdés): Még néhány újabb példát is szólíthatok ide: Az *Orsz. Levéltár* kamarai térképek Nr. 830. számú „Handatlas 1767 bis 1779“ című gyűjteményében látom, hogy van Inám mellett (Somogy) *Kecske* és *Cseke* prádium. Vajjon nem személynevek ezek (a *Kecskédekről* nem is szólva)? Karcag határában van *Kecskeri*, a nyíri Rétközben *Kecskertókája* (*Győrffy István* adatai: *Kecskere* és ~ tókája). Aligha kétséges, hogy ezek is azok. Hogy viszont a tímári (Tokaj m.) *Kecskévásár*, a tiszakemézlői *Kecskelapos*, a bábonyi *Kecskeoldal* és kisgyőri (Borsod) *Kecskévár* dülőnevek közül (ugyanazon térkép), vagy *Kecskéfok* Dusnokon (*Pesty*: Helynév kézírata stb.), melyik az, melyik nem (a családnevek ismerete hiányában is), nehéz eldönteni.

A *mét*, *megy*-ről ezt mondtam: „A név második tagjában csak ugyan *megye*, *megya* = *mesgye*, *határ*, *szél*, *vég*, stb. jelentésű szavunkat *tételezhetjük fel*“. Hogy ebből miképpen lehet kiolvasni azt, hogy *megye* szavunkat bármilyen kapcsolatba hoztam a *Czuczor-féle megye igével*, nem tudom.

Erre pedig azért gondoltam, mert ez a délszláv (*Melich* szerint hovát-szlovén) eredetű *megye* (*megya*), a *Mégy*-eken kívül, éppen itt a Duna-Tisza közén és környékén, tehát helynevekben már esetleg korán délszláv hatásokat szenvedett területen (Kecskemét említése 1384-ből) elég sűrűn fordul elő dülőnévképpen ma is, bár ezek alkalmasint újabb eredetűek (pl. *Baja*: *István megye*, *Begecs*: *Czrna megye*, *Kölpény*: *Bukovina megye*, *Ófutak*: *Dolna megyavrga*, a Néprajzi Múzeum régi kataszteri térképmásolatok gyűjteményében Bácsból). Mivel pedig láttam azt is, 1. hogy a csanádi *Mégy* (*Meeg*) helynevünk később *megye*-nek (Meghe) van írva, és ma is az, 2. hogy van *Székmegy* helynevünk is, s ehhez még pótolom, hogy az Okl. Sz. szerint a régiségben *Megyég* nevű patakok szerepelnek, ma pedig *Megyága* dülőnevet találok *Tiszalökön* (*Orsz. Lvt.* fenti mappája), vagy Sárosban: *Megyepatak*, *Megyé* község és *Megyemezeje* (*Tóth S.*: Sáros monogr. Somogyban: *Meghfalu*, PRT. I.: 813 stb. Nógrádban *Megefælde Czinár* stb.), jóhiszeműleg azt tételeztem fel, hogy a *megye* rövidülhetett *megy*-re s ebből lett valamiképpen *megy* (l. lentebb. Gondoltam itt a *Becskereke* > *Becskerek* és *Hegymege*, *Hegymeg* stb. helyneveinkre is). Sem a *mét*, *megy*-, *méd*-nek esetleg hangrövidítő alakját (*mét*: *meté* stb.), sem a *megyé*-nek a *megy*-gyel való egybetartozását kétségtelen adattal igazolni nem tudtam. Az utóbbira a bilhari *Székmegy*-et is említettem. Volt még két másik példám is, amik talán idevonhatók. Most leírom őket. Az egyik az, hogy a szeremlyéni halastavak között a XIV. sz. végén szerepel *Mégytő* (*Meegtő* = *Mégy* v. *Mégy*; *Megtő*, *Meügtő*, *Mügtő* = *Mögytő?*) s ugyanott egy *Megyehullo* tó is (*Zichy*: *Okm. tár.* Apatin határában van *Hullósziget*, Bács táján volt *Hullatag* község). Azt gondolom, ez a kettő ugyanaz a szó (tehát talán

nem *Mög+tó*) s a *Meeg* nem feltétlenül *Mégy*, hanem *Mëgy* (l. *Etym. Sz. csépp* a.) s ebből lett a *Meügy, Mögy*. Ezt tehát feltételeztem. A másik a *Kovács-Index*-ben van. 1274-ben szerepel egy *spinosum Mege* s ugyanazon a helyen egy locus *Megkerék*. Ezeket is egy szónak gondolom, s azt hiszem a *megye, megy* itt *gyepüt* jelent. Ezt látszólag a következő adat is támogatja: Hont-ban többször emlegetik a XIII. sz.-ban a *Megepotoka*-t. (Az adatok *Kovácsban* és *Ortvayban*. Úgy látszik ez az *Okl. Sz. Meddeü* pataka, l. „meddő“ címszó alatt, mert erről írják, hogy „rivulus cadit in Seunche“ = *Szöncse, Szövencse?* és nem *Selmec?!* de ugyanazt korábban *Meges potók*-nak hívják. Ez utóbbinak pedig a *Gyepüsptak* felel meg (l. még *Mégapotok* 1208, a mosoni határszélen s talán *Esztermeg* patak 1257, *Vasban*).

A *mëgye* > *mëgy* feltételezésében *Zolnai Gyula* „*gyëpü, gyëp*“ cikke (*Nyelvőr* 28. k.) befolyásolt, akinek az 524. lapon közölt példáihoz még másokat is kerestem. A két szót úgy látom, még *Gombocz* sem választja külön (*B. T. Lehnwörter*).

Nagyobb gondot okozott a *mëgy* > *mëgy* indokolása, persze a saját megnyugtatólásomra, mert minden gondolatomat nem írtam bele a cikkbe. Ennek jól tudom többféle nehézsége van. A legfőbbet abban látom, hogy a *mëgyé*-ben, (vagy *megy*-ben) az *e* zárt hangzó, melyből pár, száz évvel ezelőtt alakulhatott *mögy* (így a Kiskunságon is, s ezt gondoltam a szemelyéni *Meug-tó*-ban), de *mëgy* bajosan. Minthogy azonban azt láttam (a *gem, gé*m, stb. és *Écs, Ecse* alakpárok elvetése után), hogy az ugyancsak zárt *e* hangzójú szláv *čer*-ből a magyarban *cser* és *csér* is lett (l. pl. *Etym. Sz.*: „Minthogy van olyan *Csér* helynév, mely régen *Cseri* volt“ u. ott *csérfa* és *csér*), megnyugodtam, hogy esetleg a *mëgy*-ből is lehetett *mëgy* (v. ö. még *Melich* magyarázatát a *Szepesről M. Ny. XXV.*: *szëp* > *szép* > *szíp*). Az *Ölyvesmëgyéje* (*Okl. Sz.*) alapján így gondoltam tehát: *Kecske+mëgyéje, Kecske-mëgye* (mëgye?), *Kecske-mëgy, Kecske-mëgy, Kecske-méd, Kecske-mét*. (A *megy*-ből *mëgy* talán értelmi okból lett).

Hogy ennél egészen más és jobb megoldás is lehet a *mëgy*-re, egy percig se kételkedem. Abban azonban igen, hogy a *P. D.* felhozta (Dinyenyés) *Méd* (*M. Ny. XXXIII.*: 75) összevethető-e a *mëgy*-gyel. *Mede* ~ *Medee* (Tolma.) *Meddes* (Zala, régen *Medus* és *Medes*, Gönczi szerint is *Medes*: Göcsej monogr., l. *Medus* aqua 1271). *Medes* (Bihar), *Meddes* (Szatmár, oláhul *Medisa*), *Medesér* (Udvarhely) ennek mintha ellentmondának. (Lehet, hogy evvel függ össze a lipitói terra *Medekes, Medekus*, alighanem sz. név is. Hogy a fehérmegyei *Méd* sz. név, arra l. 1298: terra *Meed*; de akkor *Kecske+mét*-ben a *kecske* aligha köznévi. Kun területeken különben gyakori személyhelynév a *Teke* „kecske“ is; l. *F. és E. 1926: 234*).

A *mét* értelmezésében gondoltam a *métely, mét* szavunkra is (*Tsz.* = mételyfű, posvány. Dülömevek: *Mételypást* Tergenyén, *Mételyerdő* (Kissalón Hont m., *Mételes tó* *Okl. Sz.*, *Métlevél laposa* és ~ *kút Kúnhegyesen Györffy I.* újabb adata; l. ehhez: *Levélkutárok* Veszprém m.), de bár kecsegtető volt, nem tudtam dülőre jutni vele (l. lentebb).

Nem tudtam mit kezdeni *P. D.*-nek azzal a megjegyzésével sem (*M. Ny. XXIII.*: 75), hogy *Kecskemét* neve a város törökkori okleveleiben *Kecskemek*. Még azután se, amikor átvettem *Pais Dezső: Sukoró és Homcrog* cikkét. (*M. Ny.*: XX. Más ilyen példa: *Szombot* és *Szombok, Zsám-*

bokrét és Zsámbokrék stb. Vagy egyéb helyzetben Szatmár és Szakmár, gesztenye és geszkenye stb. A szatmármegyei adatot különben oda kell helyesbíteni, hogy annak első alakja nem *Humuruk*, hanem *Homorod*; *Czinár*: Index). Ugyane cikkben ezt olvassuk: „*Beseny* úgy keletkezett *Besenyő*-ből, hogy a képző gyanánt (!) felfogott ő-t leválasztották“. Vagy u. ott: „*Sukár*, *Csukár*, egyaránt lehet *Suk ar*, *Csuk ar*, minthogy a szózáró *ar* magánhangzója más *ár* végű szavak, főképpen *nevek* hatása alatt is megnyúlhatott“. A *Besenyő* > *Beseny* alakulásra volt egy másik példám is, t. i.: a *Fekete* > *Fekető* > *Feket*, mégpedig nemcsak a régiségből (l. *Okl. Sz.*: *Feket aqua*, *Feketherék*, *Alfeket* stb. v. ö. *Steph. Feket* kun ember, Kecskemétről *Gyárfás*: III. 698), hanem mai adat is, t. i. *Feket dülő* a Fekete mocsárról, *Dusnok-Miske* Pest m. (*Pesty*: i. h.). Most aztán azt gondoltam, hogy a *métely*, *métel*-ből lett *métő* (pld. *Neszmő*, *Gyermő*, *Csermő*, a *Neszmély* stb.-ből), s ebből lehetett a *Besenyő* módjára *mét*. De ez a megoldás nem elégített ki, s visszatértem a *megyé*-hez, mert éppen ezen a tájon (*Kalocsa*) vannak ilyen helynevek, s mint *Drágszél* és *Sár-vég*. Az első kétségtelenül sz. név, tehát egy *Drág* nevű emberről elnevezett föld *széle*, *határa* stb. (l. *Csánki* III.: 325). Ehhez tárgyilag közelállana a *Kecskesmegye*.

Ilyen elgondolások alapján írtam cikkecskémet abban a hitben, hogy közben egy rövid lépéssel mégis előbbreviszem a kérdést, s ezen a nyomon talán valaki megtalálja a helyesebbik utat. Nagyon megengedem most is és megengedtem cikkem megírásakor is, hogy nincs igazam, s Kecskemét neve továbbra is rejtély marad, vagy „rebellis“, ahogyan *P. D.* mondja. De akkor, tisztelettel arra kérem, tegye meg azt a fáradságot, mutasson rá hibámra és írja meg pár sorban, hogy állításom hangtanilag, alaktanilag stb. tarthatatlan. Kecskemét is és talán én is megérdemlünk ennyit (l. ehhez a *M. Ny. XXIII.*: 595). Mert amióta a *Föld és Ember* című földrajzi honismeretű folyóirat megalakult (melynek eredetileg ez a cikk is, válaszképpen egy érdeklődő kérdésére készült), azt az új szerepet szántam magamnak, hogy a magyar helynevek kérdésén a *honismeret tanítóinak körében* állandóan ébrentartom. Ébren úgy, ahogyan tudom. Legelső ilyen „próbálgatásom“ alá (*F. és E. 1921*: 138) ezt írtam: „Meg kell mondanunk, hogy sem nyelvész, sem történész nem vagyunk. Cikkecskéinket geográfus olvasóinknak szánjuk, a nyelvészek felülbírálását szükségesnek tartjuk és köszönettel fogadjuk“.

Ha aztán a *M. Ny.*-ben (*XXII.*: 218) illetékes tollból a *F. és E.* ismertetése kapcsán ezt olvasom: „*B. Zs.* sok helyes névmagyarozatot közöl“, vagy „*B. Zs.* tollából több értékes földrajzi névmagyarozatot találunk“ ebben én *csupán* jóákaratú buzdítást láttam.

Néha ismertetem is olvasóink számára nyelvtudósaink megállapításait. Így pl. *Melich János* szép cikkét a nyugatmagyarországi helynevekről (*Kleibelsberg emlékkönyv*). Így írok róla: „Világosan kiderül belőle, hogy a hitvány és becsületlen osztrákok mennyire igazán történeti földet raboltak el itt tőlünk. Ezt kell elsősorban tanítani ma a magyar iskolákban, s csak azután azt, hogy deflációs-e a Káisalföld, meg milyen kőből van a Lajta-hegység“ (*F. és E. 1925*: 120). Én, a geográfus hirdetem ezt és tudok tamárt, aki megfogadta.

Mindebből pedig sem érdemet, sem mentséget nem akarok faragni magamnak. Egyikre sincs szükségem!

Mihelyt ezt, a talán nem is mindig hálás szerepet, más hozzáértőbb fiatal nyelvtudós átveszi tőlem, szívesen visszavonomulok.

Ezzel kapcsolatban azonban legyen szabad a következőket megjegyezni: Annak, aki erre vállalkozik, nemcsak a *történeti*, hanem a *jelenkori* helynevek mezején is munkálkodnia kell, mert egyebet nem mondva, magamon tapasztalom, hogy ezek sokszor kiségitenek amazok értelmezésében, s mivel továbbá ezekben a nyelvi jelenségekben szerény nézetem szerint egy kevéske etno-geográfia is van, nem ártana, ha az illető ifjú megtanulna belőlük legalább annyit, amennyit én a nyelvészet e hajtásának készületéből megtanultam.

Hogy a tudományos műhely-munka érdekében egy teljes *Helynév-szótárra* akkora szükség van, mint a falat kenyérre, sajnos, nem nekem kellene hangoztatnom. Mikor boldogabb időkben illetékes helyen azt javasoltam, hogy a pusztulásba hányt kataszteri térképeket Magyarország minden községéből be kell menteni, ezt a választ kaptam: Hol adjunk helyet nekik?! Most, siralmas esettségünkben, a Néprajzi Múzeum szedgeti össze a megszállott területek határmezejéről azt, amit tud. Néhány száz év múlva majd ezeket is okleveleknek fogják minősíteni, s lesznek talán nyelvészek is, akik szemelgetnek rajtuk. A német államok e térképeket és a hozzájuk tartozó iratokat sokszorosítva bűváraik rendelkezésére bocsátják, hogy „nemzeti” tudományt csináljanak belőlük. Miunk erre, ősi szokásunk szerint, csak a vállunkat vonogatjuk.

Bátky Zsigmond.

Elséjére, másodjára.

Cegléden a kukoricát kétszer szokták megkapálni. Mikor *elsejére* kapálnak, akkor csak a dudvától tisztítják meg, a *másoggyára* való kapáláskor föltöltik. Az *elsejére* vagy *másoggyára kapálni* kifejezést csakis a a kukorica kapálására használják. A krumplit először *megkapálják*, másodsor *főtötik*, vagy csak *tötik*. A szőlőt *kinyitják*, kétszer-háromszor *meghorolják*, vagy egy *horolás* helyett egyszer *megkapáják* s utoljára *érés alá kapának*. A szőlőt be is szokták kötözni kétszer-háromszor. Mikor először kötözik, azt mondják: *szőlőt kötözünk*, azután már csak *igazgatnak*. A szőlőt meg is permetezik először, másodsor, harmadsor, sőt ötödször is, ha a nyár esős. Ha a tél beáll, akkor disznót ölnek *először*, *másodsor*, *harmadsor*. De még olyat nem hallottam, hogy *elsejére* vagy *másoggyára* kapáltak volna krumplit, horoltak, kötözték vagy permeteztek volna szőlőt, vagy öltek volna disznót. Azt látjuk tehát, hogy a gazdasági életben többször megisméltendő munkálatok közül csak a kukoricának kapálására mondják, hogy *elsejére* vagy *másoggyára kapálunk*. Erről nótá is szól:

Piros kukoricaszár másoggyára kapálatlan marattá,
Szóke legim, barna lá öleletlen, csókolatlan marattá.

Most az a kérdés, hogyan elemézhetők az *elsejére*, *másodjára* szavak? Mi volna a kukoricának az *elseje* v. *másodja*, amire kapálnak? Harmadik személyű birt. személyragnak fogva föl a hangsor *-ja*, *-je* részét, semmi értelmük sem volna e kifejezéseknek. De rögtön érthetővé vál-